

ANALECTA ISISIANA
LVIII

MIHAI MAXIM

ROMANO-OTTOMANICA

•
ESSAYS & DOCUMENTS FROM THE
TURKISH ARCHIVES

THE ISIS PRESS
ISTANBUL

Romano-Ottomanica, “Essays-Documents From The Turkish Archives”, (Türk Arşivinden Makaleler/Belgeler)

Mihai Maxim

The Isis Press, İstanbul, 2001, 213 Sayfa, ISBN: 9789754282146

Yusuf HEPER*

Bükreş Üniversitesi’nden emekli öğretim üyesi olan Mihai Maxim’in değişik dergilerde yayınlamış olduğu bazı makaleler ile Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan bazı belgelerin neşriyle oluşan bu eser, dört ana bölüm içinde üçü İngilizce ve beşi Fransızca toplam sekiz kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölüm; “*dosta dost ve düşmana düşman*”, imparatorluğa karşı Romen prensliklerinin statüleri (XVI-XIX yüzyıllar)¹ başlığı altında üç kısımdan oluşmaktadır. Girişte Osmanlı imparatorluğu ve Romen Prenslikleri arasındaki ilişkilerin hukuki-yasal dayanağını anlatan yazar (s.11-23), bu hukuki dayanağın Romen tarihçileri tarafından önemli bir soru haline geldiğini, Osmanlı kanunnamelerinin ve Hanefi mezhebini benimseyen Osmanlı mahkemelerinin işleyişinin yeterince kavranamamasından ileri geldiğini vurgulamaktadır. Bununla birlikte Osmanlı tarihi üzerinde ciddi çalışmalar yapan Nicola Iorga

* Dr. yusufheper64@hotmail.com.

¹ Metinde orijinal olarak “The Status of The Romanian Principalities vis-a vis The Porte (XVIth-XIXth centuries)” olarak adlandırılan bölümde kullanılan porte (romencesi Poartă) esas anlamı itibariyle Dergah-ı Ali, Südde-i Saadet anlamında kullanılmış olup, yazar burada monoton bir anlatımdan kaçınmak için “*Osmanlı Devleti*” yerine sıkça metinlerde kullanmıştır.

ve Osmanlı Arşivinde uzun yıllar çalışan A. Decei gibi tarihçilerin bu alana katkı yaptıklarını ifade eder. Bu bağlamda yazar, ilk olarak Romen Prenslüklerine verilen ahitnameyi terminolojik olarak açıklayarak bunun 'dosta dost düşmana düşman' şeklinde formüle edildiğini ve buna göre Romen Prenslüklerinin haraçgüzar ve zimmi statüde Osmanlı tarafından korunduğunu ve bunun vassallıktan farklı bir terim olduğuna açıklık getirir. Romanya'da Osmanlı padişahı tarafından voyvodalara verilmiş olan ahitnamelerin varlığını sorgulayan yazar, bunu D. Cantemir'in görüşlerine dayanarak bu belgelerin Rus ve Polonya istilaları sonrasında yakıldığını ve bununla birlikte bu kayıtların Türk, Rus, Yunan, Mısır ve Vatikan arşivlerinde aranmaya devam edilmesini öğütlemetedir. İkinci olarak ise yazar, niçin Osmanlı Devleti'nin Romen Prenslüklerini kendi topraklarına ilhak etmediği sorusuna cevap aramıştır. Osmanlı Devleti'nin bu prenslikleri kısa sürede feth veya ilhak edebilecek güçte olduğunu hatta bunun için Eflak bölgesini 1522 ve 1595 yılında alma girişiminde bile bulunduğunu lakin bölgedeki gerilla hareketlerinin huzur ve asayiş tehdit edebileceği bildiği için bunun yerine Romen Prenslüklerini Macar ve Polon yayılcılığına karşı tampon devlet (buffer-state) olarak kullandığını belirtir.

Romen Prenslükleri Osmanlı egemenliği altında bir merkezileşme süreci geçirmiştir. Özellikle Romen soylu ve boyarları Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda yürüttüğü merkezileştirme hareketlerine biraz çekimser davranmıştır. Bunun nedeni, Romen Prenslüklerinin nispeten içişlerinde diğer Balkan ülkelerine göre daha serbest olmalarıdır. Nitekim Romen Prenslükleri, Osmanlı toprak rejimi, ordu, vs. gibi Osmanlı merkezi otonomisine karşılık sadece vergi vermekle yükümlü bırakılmışlardır. Eserin I. Bölüm ikinci kısmı ise Romen Prenslüklerinin XVI. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğuna Karşı Statüleri (Le Statut Des Pays Roumains Envers La Porte Ottomane Aux XVIe-XVIIIe Siecles) üzerinedir. Yazar bu bölümde Habsburg ve Leh imparatorluklarının zayıflamaya başladığını, bu suretle Osmanlı'nın Eflak-Boğdan üzerine olan baskısının gittikçe arttığına kanaat getirmektedir. Osmanlı Devleti'nin 1538'de Boğdan'ı ve 1541 yılında Eflak'ı fethetmesinden sonra Romen Prenslüklerinin statüleri değişmiştir. Askeri açıdan yeni bölgeler kazanan Osmanlı Devleti, bu bölgeleri kendi anlayışına göre Sancakbeyi ya da Beylerbeyliği adıyla yeniden şekillendirmiştir (s.23). Böylece Osmanlı Devleti, Avrupa'da yapılacak fetihler için İstanbul-Edirne-Sofya-Belgrad-Buda-Peşte yolunu güvene almıştır.

Osmanlı hâkimiyetine giren Romen Prenslüklerinin ekonomileri verilen pişkeş ve haraçtan dolayı kötüye gittiğini saptayan yazar, bunun bir örneğini Romen Prenslüklerinin 1538-1600 yılları arasında Osmanlı Devleti'ne 13-15 milyon altın yani yaklaşık 16 adet Ayasofya yapılabilecek kadar vergi verdiğini ileri sürerek örneklemiştir. Ayrıca bölgenin Tuna nehri için stratejik önemine değinen yazar, Eflak-Boğdan bölgesinin idarî olarak Osmanlı'ya bağlanmasını Habsburg ve Lehistan² tarafından istenmediğini ve buna gerekçe olarak ise, bu iki imparatorluğun Eflak-Boğdan üzerindeki hâkimiyet isteklerini ileri sürer. Çünkü bu iki Romen prensliği direk Osmanlı eyaleti olsalardı, bu durum Lehistan ve Habsburg imparatorlukları için Osmanlı ile sınırdaş anlamına gelecekti o halde bu iki imparatorluk için bir endişe

²Orijinal metinde Lehistan, yazar tarafından Polonya olarak kullanılmıştır.

yaratacağı. Ayrıca Habsburg-Polonya yaklaşması Osmanlıların karşısına daha büyük bir güç çıkarabileceğinden Romen Prenslükleri, bu güçler için tampon bölgesi olarak kullanılmışlardır ve bölgenin stratejik önemi buna gayet müsait olmuştur (s.25).

Yazarın değindiği diğer bir önemli husus ise Romen Prenslüklerinin statülerinin Osmanlı için nasıl olduğu üzerinedir. Üç tip otonomi kabul eden Osmanlı Devleti, bunlardan ilkinin kendi bölgelerinde kurulan Eflak-Boğdan-Erdel gibi Prenslüklerin kendi içlerinde kendi kurumları ve kanunları olduğunu ama bununla birlikte ekonomik ve askeri anlamda imparatorluğa karşı da bazı yükümlülükleri olduğudur. Diğer ikincisi ise, imparatorluk içerisinde Mısır-Yemen gibi devletlerin olduğu salyaneli eyaletler statüsü ve üçüncüsü ise İmparatorluğun kanunlarının işlediği ve tımar sisteminin uygulandığı eyalet modelidir (s.27). Yine Romen Prenslüklerinin statüleri ile ilgili olarak güzel tespitlerde bulunur, Eflak-Boğdan Prenslüğünün kendi içsel mekanizmasının ve bölgenin dokunulmaz olduğunu belirterek bölgeye gelen Osmanlı tüccarlarının merkezden alınan fermanlarla Tuna nehrini geçtiklerini ya da merkezi yönetimin temsilcilerinin Tuna nehrini geçebildiklerini belirtir. Aynı zamanda Osmanlı tebaası için Eflak-Boğdan topraklarında mülk edinmenin yasak olduğu ve tüccar tayfasının işlerini bitirdikten sonra bölgeden ayrılmak zorunda oldukları 1585 yılında Mihnea Turcitul'a verilen bir ferman ile sabitlenmiştir. Ayrıca, hiçbir vezirin, beylerbeyinin, Osmanlı erkânının "asla ve kat'iyen" ne Eflak ne de Boğdan ve ne de onların voyvodalarına, reayasına, boyarlarına, tüccar taifesine ve mültezimlerine dokunulmayacağı Mihnea Turcitul'a verilen fermanlarla yenilenmiştir. Yazarın bu bölümde yaptığı çıkarım ise; bu üç Romen Prenslüğünün (Eflak-Erdel-Boğdan) Devlet-i Aliye'de farklı bir statüde olduklarını ve bunun bölgeye gönderilen fermanlarla doğrulandığını, bu bakımdan bölgenin Osmanlılarca Dar'ül- Harb olarak görülmediğini sadece Dar'ül-ahd olarak zimmi statüde olduğu konusuna açıklık getirilir.

Birinci bölüm üçüncü kısımda ise, Osmanlı hâkimiyeti boyunca Eflak-Boğdan Prenslüklerinin Para Basma Yetkilerinden söz edilmektedir. Nümüzmatik araştırmalara göre; Eflak Prenslüğünün kendine ait son paraları, Baserab Laiota Cel Batran (1473-1477) ve Baserab Cel Tanar Tepeluş (1477-1482) dönemlerinde görülmüş ve 1480 tarihinden sonra Eflak voyvodaları kendi adına para basmayı durdurmuştur. Keza Boğdan Prenslüğü ise bundan yaklaşık yarım yüzyıl sonra kendi adına para basmamıştır. Yazar, Boğdan Prenslüğünün kendi parasını geç basmasının nedenini ise Boğdan Prenslüğünün Lehistan ve Erdel bölgesinden elde ettiği madenler vasıtasıyla Eflak'a nazaran Osmanlı sikkesine daha az ihtiyaç duyduğu ve bu nedenle Eflak'tan yarım yüzyıl kadar geç bir süreye kadar kendi parasını basabildiği tespiti yapılır. Yazar, bu durumun Osmanlı müdahalesinden kaynaklanmadığını sadece birkaç ekonomik nedenden dolayı oluştuğunu belirtir. Özellikle bunlardan birisi Romen Voyvodalarının yeni oluşan dünyadaki ekonomik adaptasyon problematığıdır (s.47). Osmanlı akçesinin Avrupa'da en güçlü dönemini yaşadığı 1421-1520 yıllarında Romen Prenslüklerine ağır etkisi olmuştur. Eflak ve Boğdan'ın merkezi yönetime karşı artan sorumlulukları, içsel harcamalar ve Osmanlı-Romen ticari ilişkilerinin yoğunlaşmasıyla Romen parasının değer kaybettiğinden söz etmiştir.

Osmanlı Devleti'nde görülen içsel bunalım, İran Savaşları ve kötüye giden ekonomik koşullar Romen Prenslüklerinin kendi para basma gücünü düşürerek kendi darphanelerinde basılan paraların çok pahalıya mal olduğu ve dolayısıyla bu durumun Romen Prenslükleri için bir dezavantaj oluşturduğuna dikkat çeker. Bununla birlikte yazar, Erdel Voyvodalığının Osmanlı egemenliğini kabul ettiği dönemde (1551-1690) bile güçlü ekonomik, askeri ve özellikle stratejik konumu sebebiyle gelişmiş bir ekonomiye sahip olduğunu Erdel Voyvodalığına ait birçok darphanede para basımında bulunduğunu belirtir. Yine Romanya'nın maden haritasına göre en çok altın ve gümüş madenin Erdel bölgesinde bulunduğunu ve bu durumun diğer iki Romen prensliğine nazaran Erdel Prenslüğüne daha avantaj sağladığını ifade eder. Bu bağlamda yazar, Osmanlı Devleti'nin Romen Prenslüklerinin kendi adına para basma yetkilerini kısıtlamadığı ve bu prensliklerde para basımının durmasının herhangi bir politik sebebe değil ekonomik sebebe bağlı olduğu sonucuna varır. Yine Romen Prenslükleri ile Osmanlı'nın gelişen ekonomik ilişkilerine mukabil olarak Romen Prenslükleri tarafından verilen haraç miktarları, pişkeşler ve cizyelere değinir. Özellikle Romen voyvodalarının tahtta kalabilmek için valide sultan, vezir gibi üst düzey devlet erkânına ve hanedan üyelerine vermiş olduğu pişkeş ya da rüşvetlere değinir.

Hükümet alametleri ve pişkeşler ile ilgili yeni Osmanlı belgeleri üzerine olan ikinci bölüm; Bab-ı Defteriye bağlı gelir ve giderlere ait muhasebe kayıtlarının tutulduğu '*Büyük Ruznamçe Defterleri*'nden yazarca önemli görülen 24 belgenin transkribi ve bunların yorumlanmasından ibarettir (s.67-151). Bu bölümde; Romen voyvodaları tarafından Dergah-ı Ali'ye verilen pişkeş ve hediyeler ve Sultan tarafından Romen voyvodalarına verilen teşrifler Osmanlı kaynaklarınca doğrulanmıştır. Hükümet alametleri³ olarak Romen Voyvodalarına gönderilen bayrak, çuka, kırmızı kaftan vs.nin tarihsel terminolojisinden bahsedilmiştir. Bununla birlikte yazar, bu tür Osmanlı terminolojilerinin (kaftan, davul, bayrak, börk vs.) kendi kaynaklarında yer almadığını belirterek bu terimlere Kâtip Çelebi gibi kronik yazarların eserlerinde rastladığını ifade eder. Yine yazarın üzerinde araştırma yapmış olduğu binlerce Osmanlı evrakı içinden bulduğu hil'at ise diğer bir hükümet alameti olup bu terime onca Osmanlı evrakı arasından sadece mühümme defterinde rastlanmış olduğunu belirtir. Kısaca bu bölüm; yazarın Osmanlı Arşivi'nde yapmış olduğu araştırmalar neticesinde, pişkeş ve hükümet alameti olarak bulmuş olduğu materyallerle ilgilidir.

Romen Voyvodaları olan Mihai Viteazul ve Constantin Brancoveanu hakkında olan üçüncü bölümün ilk kısmında yazarın Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Mihai Viteazul'un tevcih ve teşrifi hakkında bulmuş olduğu iki belgeden bahsedilir. Romen milliyetçiliğin oluşumunda büyük etkisi olan Mihai Viteazul'un Eflak tahtına geçtiği kesin tarih saptanmaya çalışılır. Voyvodaya verilen tevcih ve teşrifin bazen ayrı bazen de aynı defterde tutulması, Mihai voyvodanın tahtta geçtiği kesin tarihin belirlenmesinin tarihçiler tarafından güç olduğu vurgulanır. Fakat yazar bulduğu bu iki belge ile Mihai

³ Özellikle bu bölümde Boğdan Voyvodası Stefan'ın Lehistan'a karşı vermiş olduğu mücadele dolayısıyla II. Bayezid tarafından verilen bayrak, davul, çuka vs. den bahsedilir.

Viteazul'un Osmanlı makamlarınca Patraşcu'nun oğlu olarak 1 Eylül 1593'te Eflak tahtına atıldığı bilgisine ulaşır.

Voyvodalık veya Beylerbeylik? Yeni Osmanlı Belgeleri Işığında Romen Prenslıklarına karşı Osmanlı Politikası (Voyvodalık ou Beğlerbeğlik ? La Politique Ottomane Envers Les Principautés Roumaines (Novembre 1594-Fevrier 1596) A La Lumiere Des Nouveaux Documents Turcs), kısmında yazar (s.163-172), Eflak-Boğdan için Devlet-i Aliye tarafından Vilayet-i Mısıriye gibi bir eyalet modeli planının öngörüldüğü ve bu durumda Eflak-Boğdan'ın karşı karşıya kalacağı Osmanlı toprak sistemi (tumar), idari mekanizması (sancakbeyliği veya kaza) gibi Da'rül İslam topraklarında görülen statüye vurgu yapar. Bu dönemde yapılan uzun savaşlar ve iç isyanlar sonucu devletin asker kaybını telafi edememesi vs. gibi nedenlerden dolayı Eflak-Boğdan'ın Osmanlı Eyaleti olması planının gündeme taşır. Yine Satırcı Mehmet Paşa'ya Eflak Voyvodalığı için gönderilen bir hükümde, Eflak'ın Beylerbeylik statüsüne getirilmesi ve aynı şekilde, '...vezaret ile Boğdan Vilayetini sana inayet ve teslim idüb' hükmüyle Cafer Paşa da Boğdan Vilayeti'ne aday gösterilerek Boğdan'ın da Osmanlı vilayeti olmasına değinilmiştir.

Eflak-Boğdan Eyalet modeli, Romanya'yı tek bayrak altında toplayan Mihai Viteazul'un Yergöğü (Giurgu)'nde kazandığı başarılar sebebiyle uygulanamamıştır. Bilhassa Mihai Viteazul isyanından sonra Eflak-Boğdan Voyvodaları Dergâh-ı Ali'den kadim üzere börk, sancak, tuğ ve hil'at gibi hükümet alametleri olarak eski statülerine devam etmişlerdir. Bu bölümde 11 Mayıs 1595 tarihinde başlayan eyalet modeli projesinin Kuzey Tuna'da nasıl suya düştüğünü ortaya konmuştur.

Osmanlı-Romen İlişkilerinde Müsadere Sistemi ve Constantin Brancoveanu'nun Osmanlı Devleti Tarafından Müsadere Olunan Mallarına Dair Bir Envanter adlı son kısımda, Eflak Voyvodası olan C. Brancoveanu'nun Osmanlı tarafından müsadere olunan mallarına ait belgelerin transkribi (Maliyeden Müdevver Defter) ile son bölüm bunların değerlendirmesine ilişkindir. XVI. ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Romen ilişkilerini yansıtan resmi belgelerde, müsadere usulünün hiçbir zaman kullanılmamasına rağmen bu uygulamanın Osmanlı hazinesine yüklü bir miktar para getirdiği aşikârdır. Bununla birlikte Osmanlı tarafından Romen Prenslıklarına karşı yapılan ilk müsadere usulü eski voyvoda Radu Paisie ve Patraşcu (1545) 'ya karşı olmuştur. Yazarın kanaati, müsadere usulünün yalnızca kabahatli veya hain voyvodalar için yapıldığıdır. Fakat bununla birlikte 1632 yılında Boğdan Voyvodası Aleaxandru Coconul'un mirası hiçbir yasal gerekçe gösterilmeden müsadere edilerek satıldığı durumlar da olmuştur (kabz ve fûruht şud).

Osmanlı Arşivi'nden alınan bu belgelerde Constantin Brancoveanu'nun mal varlığının Ruslar ile Bab-ı Ali lehine yapmış olduğu bir antlaşma gerekçesiyle müsadere edilmiş olduğundan bahsedilir. Buna göre C. Brancoveanu'nun müsaderesinin (818.579 kuruş) o dönemde kıyaslanan diğer rütbeli müsaderelere göre (emir'ül-hac Nasuh Paşa (559.767 kuruş) ve vezir azam-ı sabık Süleyman Paşa (91.424 kuruş) Osmanlı hazinesi için yekün bir miktar teşkil ettiği ortaya konulmuştur. Özellikle Voyvodanın şahsi mal varlığı Muhallefat ve Ruznamçe Hazine defterlerine göre tespit edilerek Eflak tarihi boyunca en geniş

ve zengin topraklara sahip olan C. Brancoavenau'nun Eflak'ta bulunan 179 toprağı hiçbir şekilde müsadere edilmediğine dikkat çekilmiştir.

Romanya'da bulunan Tek Osmanlı Darphane Atölyesi: Modava (Mudava- Le Seul Atelier Monetaire Ottoman En Roumanie), adlı dördüncü ve son bölümde, Kanuni Sultan Süleyman döneminde aktif olan bu atölyenin günümüzdeki yeri saptanmaya çalışılır. Avrupa Arşivlerinde Modava'da darphanesi ile ilgili herhangi bilgi bulunmamasına rağmen, Osmanlı Arşivinden elde edinilen bilgilerin önemi haizdir. Söz konusu 1579 tarihli Mufassal Tahrir Defterine göre eski Modova'da bulunan bu darphanene, Banat bölgesinde bugünkü Careş-Severin'dedir. Osmanlı İdari Taksimatına göre, Temeşvar'a bağlı olan Modava, Tuna üzerinde bulunan önemli bir liman kenti olmuştur. Yine söz konusu tahrir defterine göre; Modava Kalesinde; 33 Müslüman hanesi, 38 Azeb, 22 Martolos ve 10 Hıristiyan hane mevcuttu.

Araştırmada geçici bir süre çalıştığı saptanan Modava darphanesi, her yıl 50.000 Osmanlı akçesini Hazine-i Temeşvar'a göndermiştir. Modava daphanesinde üretilen bu madeni paralar Modava dağı yakınlarında bulunan madenlerden elde edilmekteydi. Bilhassa Dizdar Hacı Mehmed tarafından açılan bu madenlerden çok miktarda metal elde edilerek hazineye önemli katkı sağlamıştır. Özellikle Sigetvar kuşatması için askerlere gönderilen paraların Modava Darphanesinde basıldığı belirtilmektedir. Kanuni dönemi Osmanlı hazinesinin %1.72'lik bölümünü oluşturan bu darphane, diğer Osmanlı darphaneleri olan Konya ve Serez ile aynı olmuştur. Bu araştırmada, Modava Darphanesinde ne kadar para basıldığı ve bunun Osmanlı sınırlarındaki döngüsünün ne şekilde olduğu henüz belirlenememiştir.

Netice itibariyle Mihai Maxim'in uzun yıllar Osmanlı Arşivinde çalışmasının bir ürünü olan bu kıymetli eser, Romen tarihinin önemli şahsiyetlerinin ve meselelerinin değerlendirmesine ilişkin olmuştur. M. Maxim'in çalışması, özellikle Romen coğrafyasını ve dilini bilen kişilerce çalışılması ve bunun Osmanlı Arşiv vesikaları ile desteklenmesinin önemini ortaya koyması bakımından ileride Türk-Romen tarihini çalışacak araştırmacılar için bir örnek teşkil etmiştir. Yine yazarın Osmanlı Arşiv Vesikaları (Maliyeden Müdevver Defter, Mühimme Defteri ve Büyük Ruznamçe Defterleri) ile önemli Romen kaynakları olan Hurmuzaki ve A. Veress ciltlerini kullanması çalışmanın önemini artırmıştır. Bu şekliyle eser, Osmanlı-Romen İlişkileri ile ilgili olarak yok denecek kadar az olan literatürüne önemli bir katkı yapmıştır. Bu eser, yazarın Osmanlı-Romen tarihine ilişkin diğer kitaplarıyla birlikte okunduğunda bu alanda çalışma yapacaklara örnek teşkil edebilecek yegâne bir kitap olma özelliğini taşıyacaktı kanaatindeyiz.